

Mardin Müzesi'nde Bulunan Lapis Lazuli Taşından Bir Silindir Mührün Renk Sembolizmi Açısından Değerlendirilmesi

The Evaluation in Terms of Color Symbolism of a Lapis Lazuli Cylinder Seal from Mardin Museum

Bilge DUMAN * Rabia AKARSU **

Öz: Mezopotamya'da çeşitli değerli ve yarı değerli taşlardan yapılmış silindir mühürlerin; güvenliği sağlamak, onay ve özel mülkiyeti belirtmek gibi resmî işlevinin yanı sıra nazardan veya kötülüklerden korunmak için amulet (muska) olarak kullanılmasıyla dinsel işlevi olduğu da bilinmektedir. Mühürlerin amulet olarak kullanıldığı düşünülmesinde, üzerinde işaret, yazı ve dua bulundurma, değerli ve yarı değerli taşlardan yapılmasının etkili olduğu görülmektedir. Mühür yapımında kullanılan taşların renkleri ve bir enerjiye sahip oldukları yönündeki yaygın inanç, mühürlerin işlevlerinin yorumlanmasını farklı bir boyuta taşımaktadır. Taşların barındırdığı büyü etkisi mühürlerle buluşturan erken dönem toplumları, mühürlerin sihirsel güçlerinin bu değerli taşlardan geldiğine inanmıştır. Lapis lazuli erken dönemlerden itibaren kendine has mavi rengi ve ender bulunması nedeniyle değerli sanat eserlerinin üretiminde tercih edilmiştir. Erken dönem halkları tarafından gökyüzü ve su ile ilişkilendirilen "mavi" renk, yaşamı ve yeniden doğuşu temsil eden bir renk olmuştur. Bu çalışmada, Mardin Müzesi'ne satın alma yoluyla gelmiş olan lapis lazuli taşından bir adet silindir mührün, bu mührün yapımında kullanılan lapis lazuli taşının ve mavi renk sembolizminin önemi üzerinde durulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Lapis Lazuli • Silindir Mühür • Sembolizm • Mezopotamya • Mardin Müzesi

Abstract: In Mesopotamia cylindrical seals made of various precious and semi-precious stones are known to have not only official functions such as providing security, approval and indicating private ownership, but also served religious functions, being used as amulets to protect against the evil eye or evil. It is believed that the seals were used as amulets due to the presence of signs, inscriptions and prayers on them, as well as the use of precious and semi-precious stones in their manufacture. The colors of the stones used in the manufacture of seals and the widespread belief that they possess an inherent energy, leads interpretation concerning the functions of these seals to a different dimension. Early societies, who combined the magical effect of stones with seals, believed that the magical powers of these seals came from these precious stones. Lapis lazuli has been used in the production of precious artifacts due to its unique blue color as well as to its rarity, and from early periods onwards. "Blue" was the color associated both with sky and water, representing life and rebirth for early societies. This study focuses on the importance the lapis lazuli stone employed in the making, and of the symbolism of the color blue of a cylindrical seal brought through purchase into the Mardin Museum's collection.

Keywords: Lapis Lazuli • Cylinder Seal • Symbolism • Mesopotamia • Mardin Museum

* Arkeolog (Yüksek Lisans), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Erzurum. [0000-0001-7473-6860 | dumanbilge1@gmail.com](mailto:dumanbilge1@gmail.com)

** Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Erzurum. [0000-0002-0352-5078 | ozcanrabia@gmail.com](mailto:ozcanrabia@gmail.com)

Bu çalışma, SYL-2022-10268 nolu Yüksek Lisans Tez Projesi kapsamında Atatürk Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından finansal açıdan desteklenmiştir.

Makale Türü: Araştırma | Geliş Tarihi: 19/02/2024 | Kabul Tarihi: 26/04/2024; Duman B. & Akarsu R. 2024, "Mardin Müzesi'nde Bulunan Lapis Lazuli Taşından Bir Silindir Mührün Renk Sembolizmi Açısından Değerlendirilmesi". *Cedrus* XII, 17-25.

Giriş

Ön Asya'da Neolitik Çağ'dan itibaren gerçekleştirilmeye başlayan tarım faaliyetleriyle birlikte erken dönem halklarının gereksinimlerinin de giderek arttığı anlaşılmaktadır. Bunun sonucu olarak, yetiştirdikleri ve ürettikleri malların saklanması, kontrol altına alınması ve güvenliğinin sağlanması zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Geçmişten günümüze birçok medeniyette yer edinmiş mühürler, üreten toplumun getirisıyla artı ürünün güvenliğini sağlayan, onaylayan ve imza niteliği taşıyan önemli bir icat olarak tarihteki serüvenini bu dönemde başlatacaktır. Mühürlerin başlıca kullanım amacı güvenliği sağlamak, onay/tasdik ve özel mülkiyeti belirtmektir. Mühürlerin aynı zamanda koruyucu gücü olduğuna inanılan amulet (muska) şeklinde taşındığı da görülmektedir¹. Buna örnek olarak, Mari (Tell el-Hariri) kentindeki kazılardan çıkan deniz kabuğu kakmasında, üzerinde bir iğneden sallanan silindir mühür taşıyan kişi betimi işlenmiş olması gösterilebilir².

Çıkış noktası tarih öncesi dönemler olan ve bu dönemlerin dikkat çeken geçişleri olan mühürleri, Muhibbe Darga şu şekilde tanımlamaktadır:

“Dilimize Arapça'dan geçmiş bir sözcük olan mühür, üzerinde isim veya betim (işaret) kazılı olup, düzen, yetki ve mülkiyet belgesi olarak mektup, senet ve diğer kâğıtlara basılan, ayrıca üzerinde dualar yazılan, sihir ve tılsımla ilgili yazılar bulunan ve koruyucu niteliğine inanılan, çeşitli taşlardan veya madenlerden yapılan küçük bir gereçtir”³.

“Mühür” kelimesi, Sümercede “KISIB”, Akadcada “kunukku”, Hititçe'de “Şiyatar” olarak geçmektedir⁴. Silindir mühür; MÖ IV. binyılda, Geç Uruk Dönemi'nde, Yakın Doğu'da ortaya çıkmış ve Akhaemenid Dönemi'nin sonuna kadar varlık göstermiştir. Anadolu'da ise silindir mühür örnekleri MÖ III. binyılda görülmeye başlar⁵.

Mühür yapımında kullanılan taşlar arasında, dere taşlarının yanı sıra özellikle hematit, serpantin, steatit, mermer, kireçtaşı, limonit gibi taşlar tercih edilmektedir. Yarı değerli taşlar arasında akik, lapis lazuli, nefes ve kalsedon türleri önde gelmektedir. Bazı taşlar, kimi devirlerde daha çok işlenmiş ve kullanılmıştır. Yumuşak olup kolay işlenen serpantin ve steatit gibi taşların Neolitik Dönem'den itibaren mühür yapımında kullanıldığı görülmektedir⁶. Silindir mühürlerin yapımında daha çok hematit, obsidiyen, sabun taşı, ametist, akik, lapis lazuli gibi yarı değerli ve sert taşlar kullanılmıştır. “Lapis lazuli” canlı mavi renginden dolayı diğerlerine göre daha fazla tercih edilmiştir. Nadiren bulunan ve değişik renkleriyle göz zevkine hitap eden bu yarı değerli taşlar, gösterişli ve estetik görünüme sahip olmalarının yanında nazardan veya kötülüklerden korunmak için amulet (muska) olarak da kullanım görmüştür. Genellikle taşların sahip oldukları renkler, içerisinde bulundurduğu gücün veya büyü etkisinin dışarıya yansımaları olarak görülmüştür. Taşlara yüklenen buna benzer bazı inançların asıl sebebi belki de bunların milyonlarca yıllık oluşumlarındaki enerji depolarının, insanlar üzerinde olumlu bir etkiye dönüşmesi algısıdır⁷. Her dönemde mühür yapımı için taş seçimini belirleyen

¹ Özdemir & Savrum Kortanoğlu 2020, 175-176.

² Collon 1987, 110, fig. 473.

³ Darga 1992, 68.

⁴ Darga 1992, 69.

⁵ Abay 2001, 321.

⁶ Özkan 2010, 152.

⁷ Arslan 2022, 144.

etkenler; taşın ulaşılabilirliği, popüler olması, mühürleme işlemi için uygunluğu ve ustaların taşı işlemedeki teknik uzmanlığı olmuştur. Ayrıca renk, doku veya büyümlü enerjisi olduğuna inanılan taşlar da bu seçimde etkin rol oynamıştır. Bu duruma örnek olarak çivi yazılı metinlerin, hangi taşın ne tür rahatsızlıklar üzerine etkili olduğuna dair bilgiler içermesi gösterilebilir⁸.

Bu makalede, Mardin Müzesi'ne satın alma yoluyla gelmiş olan lapis lazuli taşından bir silindir mühürden yola çıkılarak, Yakın Doğu ve Anadolu'da ele geçen bazı silindir mühürlerde lapis lazuli taşının tercih edilme nedeni ve bu taşın renk sembolizmi açısından taşıdığı anlamlar ele alınmaya çalışılacaktır.

Lapis Lazuli Taşı, Mavi Rengin Sembolizmi

Lapis lazuli, rengi soluk maviden koyu maviye değişen opak, sert ve yarı değerli bir taştır; hatta bazı örnekler yeşilimsi bir tonda bile olabilmektedir⁹. "Lapis lazuli" kelimesi, "mavi taş" anlamına gelen Latince sözcüklerden türetilmiştir. Genellikle lacivert renkte (koyu mavi) olduğundan "lacivert taşı" olarak da adlandırılmaktadır¹⁰. CAD U-W 195'te Akadca *uqnû* (iqnû, qunû) kelimesinin karşılığı "lapis lazuli, lapis lazuli rengi" olarak verilmiştir¹¹. Bu kelime "mavi" için kullanılan *uqnâtu* kelimesinden türetilmiştir¹². Eski Mısır dilinde lapis lazuliye *hsbd* deniyordu ve bu terim daha sonra ikincil olarak "mavi renk" anlamına gelecek şekilde genişletilerek kullanılmıştır¹³.

Lapis lazuli kendine has mavi rengi ve ender bulunması nedeniyle mühür, takı, süslü objeler gibi değerli sanat eserlerinin üretiminde tercih edilmiştir¹⁴. Dünya üzerinde lapis lazuli ana kaynakları, Güney Amerika, Baykal Gölü ve Afganistan'ın Bedaşan bölgesi ile sınırlıdır. MÖ VII. binyıl-I. binyıl arasında Eski Yakın Doğu ve Mısır uygarlıkları için lapis lazulinin tek olmasa da birincil kaynağı, günümüzde Kerano-Munjan olarak bilinen Kuzeydoğu Afganistan'daki Bedaşan eyaletinde, Sar-i Sang bölgesindedir¹⁵. Afganistan ile Mezopotamya arasında "Büyük Horasan Yolu" olarak adlandırılan ticaret güzergâhı sayesinde uzun mesafeli lapis lazuli ticareti yapılabilmektedir¹⁶.

Mezopotamya'daki arkeolojik kazılarda lapis lazulinin ortaya çıkışı, söz konusu topraklarda binlerce yıl önce gelişen toplumların ekonomik ve sanatsal olarak evrimine işaret eder¹⁷. Lapis lazulinin Eski Yakın Doğu'da oldukça değerli bir taş olduğu, *Appu* metninde gümüş ve altından hemen sonra adının geçmesinden anlaşılmaktadır¹⁸. Ur kentindeki krali mezarlarda açığa çıkarılan hazineler içinde Ur Standardı, boğa başlı lir, heykelcik, takı, silindir mühür gibi çok çeşitli ve değerli eserlerin süslenmesinde altın ve lapis lazuli taşının bir arada kullanıldığı görülmektedir¹⁹. Ur Standardı'ndaki

⁸ Arslan 2022, 155.

⁹ Herrmann & Moorey 1980-1983, 489-492.

¹⁰ Uyanık & Morkoç 2021, 160.

¹¹ *uqnû* CAD U-W, 195-202.

¹² *uqnâtu* CAD U-W, 193-195.

¹³ Harrell *et al.* 2017, 19.

¹⁴ Akın & Kavak 2022, 526.

¹⁵ Herrmann 1968, 22; Herrmann & Moorey 1980-1983, 490; Harrell *et al.* 2017, 19.

¹⁶ Majidzadeh 1982, 59-69.

¹⁷ Wyart *et al.* 1981, 184.

¹⁸ Röllig 1980-1983, 488-489.

¹⁹ Collon 1995, 66-71.

lapis lazuli taşından kaplama parçalarının değişen tonları ile Bedahşan'daki modern örnekler arasında paralellik bulunmaktadır²⁰. Tepe Gawra X tabakasında açığa çıkarılan mezarlarda altın, elektron dışında lapis lazuli taşından boncuk ve mühür örneklerinin de hediye olarak bırakıldığı görülmektedir²¹.

Hükümdarlar ve seçkinler tamamen ya da kısmen bu taştan yapılmış eşyalar ve süslemelerle gömülür; krallar dış ticaret görevlerinde bu taşı elde etmek için elçiler gönderir ve hammaddeyi saraylarında istifler; tanrılar adak hediyeleri, kişisel süs eşyaları ve kült nesnelere dönüşen lapis lazuliden ganimetleri alırken onların tapınakları “*lapis lazuli ile süslenmiş veya lapis lazuli gibi parlıyor*” olarak tanımlanırdı. Bu bilgiler lapis lazuliye verilen büyük önemi fazlasıyla kanıtlamaktadır²².

Lapis lazuli, bir süs taşı olarak Anadolu'da MÖ III. binyıl ortalarında kullanılmaya başlar²³. Asur Ticaret Kolonileri Çağı'na ait çivi yazılı tabletlerden ticareti yapılan değerli taşların başında lapis lazuli olduğu anlaşılmaktadır²⁴. Kültepe-Kaneş Karum kazılarında ele geçen çivi yazılı belgelerde bir tüccara ait mektupta lapis lazuliden yapılmış bir mührün gücün ve itibarın göstergesi olduğu vurgulanmaktadır. Tüccar olan *Uşur-ša-İtar*'a ait bu mektupta bu kişi, kardeşinden lapis lazuliden bir mühür almasını istemektedir²⁵. Anadolu'da lapis lazuliden yapılmış silindir mühür örneklerinden Erken Tunç Çağı'na ait bir grup örnek, Kültepe-Kaneş Karum kazılarında ele geçmiştir²⁶. Bir başka Orta Tunç Çağı II'ye tarihlendirilen lapis lazuliden silindir mühür örneği Oylum Höyük'te bulunmuştur²⁷.

Mavi renk ve tonları bugün hâlâ büyüğü alemde önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle ritüellerde akik ve *hulâlu* taşının yanı sıra lapis lazulinin de sıklıkla anılması şaşırtıcı değildir²⁸. Hitit kült törenleri ve dinî bayramlarında kullanıldığına ve tanrılara sunulduğuna ilişkin çivi yazılı metinlerden bilgilere ulaşmak mümkündür. *Hantitahşu* dinî töreninde lapis lazuli, akik gibi yarı değerli taşların birlikte kullanıldığı görülmektedir²⁹. Hitit dinî bayramlarından *KILAM* ile ilgili metinde adı geçen süs eşyalarının yapımında altın, gümüş gibi değerli metallerin yanında lapis lazuli taşının da adı geçer³⁰. Hitit metinlerinde lapis lazuli taşının arındırıcı özelliğinin olması da dikkati çekmektedir³¹.

Erken dönem halkları tarafından gökyüzü ve su ile ilişkilendirilen “mavi” renk, yaşamı ve yeniden doğuşu temsil eden bir renk olmuştur³². Daha önceki dönemlerde lapis lazuli geleneksel olarak gökleri ve dolayısıyla tanrısal varlıkları temsil etmek için kullanılırken Yeni Asur ve Yeni Babil dönemlerinde tanrısal rengi mavinin çeşitli tonları açısından yeniden yorumlanmıştır. Bunlardan daha açık, daha parlak renkler yapay olarak elde edilmiştir. Örneğin Yeni Asur Dönemi'ne ait bir metin,

²⁰ Herrmann 1968, 28.

²¹ Herrmann 1968, 31.

²² Winter 1999, 45.

²³ Akarsu 2017, 135.

²⁴ Uyanık & Morkoç 2021, 161.

²⁵ Çeçen & Gökçek 2021, 87.

²⁶ Öztürk 2019.

²⁷ Donbaz 2011.

²⁸ Röllig 1980-1983, 488-489.

²⁹ Ünal 1996, 27.

³⁰ Singer 1983, 165.

³¹ Straub 2006, 253-271 (Akt. Başol 2014, 105).

³² Dilek 2022, 167.

mavi cam benzeri bir madde olan *büşu*'nun, bir tanrının göksel kürsüsünde lapis lazuli ve kristalin yanında kullanıldığını göstermektedir³³. Babil Tufan Mitosu'nda Tanrıça İştâr'ın lapis lazuli gerdanlığı üzerine yemin etmesi, bu taşın önemini vurgulamaktadır³⁴. Akadca Tanrıça İştâr'ın Sümerce karşılığı "göğün hanımı" anlamına gelen "Inanna"dır. İştâr'ın mavi renkteki lapis lazuli kolye olarak taşınması ve "göğün hanımı" olarak tanımlanmasına bakıldığında lapis lazulinin kutsal bir anlam taşıdığı anlaşılmaktadır³⁵. MÖ II. binyılın inyılın sonuna ait olabilecek Akadca bir dua metninde Tanrı Marduk'a seslenilmekte ve yine göğün mavisine vurgu yapılmaktadır³⁶.

Mari kentinde Erken Hanedanlar III Dönemi'ne ait İştâr A ve B tapınaklarının her ikisinde de lapis lazuli taşından mücevherler, kakma ve süslemeler bulunmuştur³⁷. Bunun tanrılara sunulduğuna dair örnekler de bulunmaktadır. Lapis lazuli taşından iki ayrı silindir mühürden birinin Tanrı Marduk heykelinin boynuna kolye olarak işlendiği, diğerinin ise Asur kralı Esarhaddon (MÖ 681-669) tarafından Tanrı Marduk adının yazılı olduğu bir silindir mühür olduğu görülmektedir³⁸.

Ayrıca Mezopotamya sanatında mavi renkte lapis lazuli taşının kral ve tanrıların betimlendiği duvar kabartmaları ve mühür gibi alanlarda tercih edilmesi de onun kutsal bir anlam taşıdığını göstermektedir. Orta ve Yeni Asur krallarının saray ve tapınakların inşasında lapis lazuli pigmentinden elde edilmiş sırlı tuğlalar kullandıkları görülmektedir. En ünlülerinden biri, bugün Berlin Pergamon Müzesi'nde sergilenen ünlü "İştâr Kapısı"dır. Kapı tamamıyla koyu mavi renkte lapis lazuli taşı ile süslenmiştir. İştâr Kapısı'nın tamamen lapis lazuli taşı ile bezenmiş olması, lapis mavisinin kötülüklerden koruduğu inancı göz önünde bulundurulduğunda lapis lazulinin renginin kutsallık ve ilahi varlıklarla anılmasının tesadüfi olmadığını düşündürmektedir³⁹.

Mardin Müzesi'nde Bulunan Lapis Lazuli Taşından Silindir Mühür

Mardin Müzesi'nde satın alma yolu ile gelen mühürler arasında lapis lazuli taşından yapılmış bir silindir mühür örneği dikkati çekmektedir (Fig. 1). Mühürde çizgisel üslupta işlenmiş tek friz halindeki tasvir alanında ince uzun vazo biçiminde sunağın iki yanında arka ayakları üzerinde duran kanatlı dağ keçileri, ön ayaklarını sunağa dayamış biçimde betimlenmiştir. Dağ keçilerine doğru yürüyen, tapınan bir kişi ise kollarının birini havaya kaldırmış, diğerini öne uzatmış durumda gösterilmiştir. Figürün saçları arkada topuz şeklinde toplanmış olup ayak bileklerine kadar uzanan ve eteği iki kat pileli bir elbisesi vardır. Tapınan kişi, dağ keçileri ve sunak arasındaki boşluklarda ise altı köşeli yıldız ile geometrik simgelerden oluşan dört adet doldurma motifi yer almaktadır. Sahne bir çizgi üzerine yerleştirilmiştir. Mühürde temel olarak tanrıya tapma veya sunak sahnesi betimlenmiştir.

³³ Amrhein 2019, 94.

³⁴ Hooke 2015, 59.

³⁵ Bottero 2012, 234.

³⁶ Bottero 2012, 234

³⁷ Herrmann 1968, 48.

³⁸ Herrmann & Moorey 1980-1983, 491.

³⁹ Dilek 2022, 171.

Mühür sahnesinde doldurma motifi olarak betimlenen altı kollu yıldız sembolü, Eski Babil Dönemi'nden itibaren aşk ve savaş tanrıçası İştâr'ın simgesi Venüs olarak kabul edilmiştir. Eski Babil Dönemi'nden sonra yıldız daha çok bir disk içine alınmaya başlar. Orta ve Yeni Asur mühürlerinde, İştâr olduğu düşünülen bir tanrıçanın vücudunun üst kısmı bazen yıldızlarla kuşatılmış bir hilalin üzerine yerleştirilmiştir⁴⁰. Mezopotamya'da adı çok sayıda mitolojik anlatıda geçen Tanrıça İştâr/İnanna; aşk, bereket ve savaş tanrıçası olarak bilinmektedir⁴¹. Tanrıçanın kült merkezi Uruk, ana tapınağı ise Uruk kentinde bulunan "Gök-yüzünün Evi" anlamına gelen Eanna Tapınağıdır⁴². Tanrıça yazılı metinlerde ve görsel tasvirlerde aşk ve savaş tanrıçası dışında Venüs yıldızı olarak da görülür. "İnanna'nın Ölüler Diyarı'na İnişi" adlı mitolojik hikâyede tanrıçanın parıltılı "lacivert taş"ndan bir gerdanlığı göğsünde taşıdığına dair ifadeler sıkça tekrarlanır⁴³. İştâr, görsel anlatılarda genellikle kanatlı bir savaş tanrıçası olarak bazen de bir yıldız halesi ile çevrelenmiş olarak gösterilmiştir. İştâr'ın hayvanı aslandır. Simgesi ise genellikle yıldız veya yıldız diskidir⁴⁴. Bu bağlamda, yıldız sembolünün Tanrıça İştâr'ı temsil ettiği düşünülürse mühürde sunağın hemen üstündeki boş alanda yıldız sembolünün betimlenmesi ve mührün lapis lazuli taşından yapılması, Tanrıça İştâr'a ve sembolüne bir tapma/sunu sahnesinin ele alındığını düşündürmektedir. Sunağın her iki yanındaki kanatlı dağ keçileri, tapan figür tarafından Tanrıça İştâr'a kurban edilmek üzere getirilmiştir. Mardin Müzesi'nde satın alma yolu ile gelen lapis lazuliden silindir mühür, işlenen konu ve stil açısından Yeni Babil üslubunu (MÖ 626-539) yansıtmaktadır⁴⁵. Beyaz ve mavi renkli kalsedon, opal, akik, lapis lazuli, sileks, kireç taşı yanında mavi veya yeşil sırlı fayans veya camdan yapılan Yeni Babil Dönemi silindir mühürlerinde işlenen konular arasında;

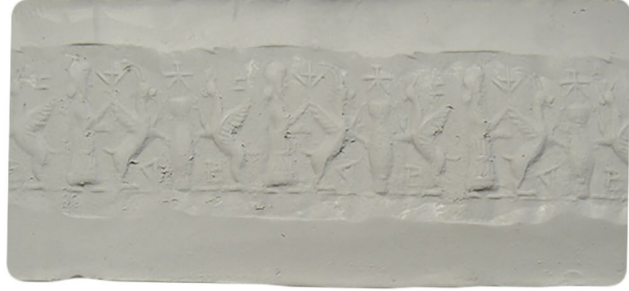

Fig. 1. Mardin Müzesi'nde Lapis Lazuli Taşından Silindir Mühür. Envanter no. 2010/6817 (A) Eski (6296), Geliş şekli: Satın alma, Uz.: 2.2 cm, Çap: 1 cm, Delik Çapı: 0,1 cm, Dönemi: Yeni Babil (Arkeolog Rabia GÖNEN tarafından çizimi yapılmıştır.)

⁴⁰ Black & Green 2003, 238.

⁴¹ Roaf 1996, 83.

⁴² Black & Green 2003, 113.

⁴³ Bottero & Kramer 2019, 312-327.

⁴⁴ Black & Green 2003, 115.

⁴⁵ Benzer örnekler için bk. Frankfort 1939, Pl. XXXIII-XXXVI; Teissier 1984, Kat. 173 (236-241); Niederreiter 2020, Kat. 62. Mührün tarihlendirilmesinde yardımlarını esirgemeyen değerli hocam Sayın Prof. Dr. Süleyman ÖZKAN'a teşekkürü bir borç biliriz.

mücadele, doğa tasvirleri, tapma, iki yanında birer sfenks bulunan kahramanlar görülmektedir. Asur sahnelerinden ayırt edici nokta ise tapınan kişinin tek elinin işlenmesidir⁴⁶.

Sonuç

Mühür yapımında kullanılan yarı değerli taşlardan birisi olan lapis lazuli taşı, doğada sınırlı bulunması ve renginden dolayı Yakın Doğu uygarlıkları arasında her dönem ilgi odağı olmuştur. Bu denli nadir bulunan taşın Yakın Doğu'ya oldukça uzaktan ticaret yoluyla getirilmesi, o dönemlerde bu taşın verilen önemi gösterir. Ulaşılması zor olduğundan tapınak ve saraylarda, heykel kakmalarında, takılarda ve mühürlerde itibar-güç göstergesi olarak, renginden dolayı ise sembolik anlamlar yüklenerek kullanılmıştır. Lapis lazuli taşı ve mavi renk, Yakın Doğu'da kutsallığı ve gücü simgelemektedir. Bir diğer adı "lacivert taşı" olan lapis lazulinin değerli taş olmasının yanı sıra renk sembolizmi açısından Yakın Doğu'da mitolojik anlatılardaki yerine ve lapis lazuli taşından yapılmış mühürlerin ve eserlerin mezarlara bırakılmasına bakılırsa dinsel açıdan da çok güçlü bir yere sahip olduğu görülmektedir. Yazılı ve görsel kaynaklardan yola çıkılarak lapis lazuli taşının tanrılara sunulması ve çeşitli Hitit bayram törenlerinde kullanılması dinî açıdan önemini desteklemektedir. Lapis lazuli taşının insanlar üzerinde taşınması, bunların amulet gibi kullanılmış olabileceğini de göstermektedir. Makaleye konu olan ve Mardin Müzesi'nde bulunan Yeni Babil Dönemi'ne ait lapis lazuli taşından silindir mühür örneğinde gördüğümüz üzere Tanrıça İştar'a yapılan sunu sahnesi için lapis lazuli taşının seçilmesi, her ikisi arasında bir bağlantı kurularak tercih edildiğini düşündürmektedir. Lapis lazuli taşının ve mavi rengin Tanrıça İştar sahnesi ile birlikte düşünülmesi, bu mührün önemini ortaya koymaktadır.

⁴⁶ Özkan 2022, 133.

BİBLİYOGRAFYA

- Abay E. 2001, "Seals and Sealings". Eds. A. Çilingiroğlu & M. Salvini. *Ayanis I: Ten Years' Excavations at Rusahinili Eiduru-kai 1989-1998*. Istituto Per Gli Studi Micenei Ed Egeo-Anatolici. Roma, 321-353.
- Akarsu R. 2017, "Erken Dönemlerde Anadolu'da Ele Geçen Fildişi Eserler üzerine Genel bir Değerlendirme". *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi* 38, 131-150.
- Akın E. & Kavak, O. 2022, "Antik Dönemde Değerli Taşların Kullanımı ve Ticareti". Eds. O. Kavak & Y. K. Haspolat. *Farklı Yaklaşımlarla Madenler ve Değerli Taşlar*. Ankara, 526-533.
- Amrhein A. 2019, "The Power of Stones: Natural, Artificial, and in Between". Eds. A. Amrhein, C. Fitzgerald & E. Knott. *A Wonder to Behold: Craftsmanship and the Creation of Babylon's Ishtar Gate*. Princeton, 91-103.
- Arslan S. 2022, "Eski Mezopotamya Kültüründe Lapis Lazuli Taşının Yeri ve Taşın Bazı Türleri". *Journal of Universal History Studies* 5/2, 138-163.
- Başol S. 2014, *Hititlerde Büyü ve Büyü Malzemeleri*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi. Denizli.
- Black J. & Green A. 2003, *Mezopotamya Mitolojisi: Tanrılar, İfritler, Semboller*. İstanbul.
- Bottero J. & Kramer S. N. 2019, *Mezopotamya Mitolojisi*. Çev. A. Tümertekin, İstanbul.
- Bottero J. 2012, *Mezopotamya: Yazı, Akıl ve Tanrılar*. Çev. M. E. Özcan & A. Er, Ankara.
- CAD, *Chicago Assyrian Dictionary/The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago U-W*, Chicago 2010.
- Collon D. 1987, *First Impressions: Cylinder Seals in the Ancient Near East*. London.
- Collon D. 1995, *Ancient Near Eastern Art*. Berkeley.
- Çeçen S. & Gökçek L. G. 2021, "Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda bir Zenginlik Alameti: Lapis Lazuli Taşından Mühür". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 72, 83-90.
- Darga M. 1992, *Hitit Sanatı*. İstanbul.
- Dilek Y. 2022, "Eski Mezopotamya ve Eski Mısır'da Mavi Renk Kullanımının Sembolik Anlamları". *OANNES-Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi* 4/1, 163-179.
- Donbaz V. 2011, "A Lapis-lazuli Cylinder Seal found at Oylum Höyük". *Colloquium Anatolicum* X, 95-101.
- Frankfort H. 1939, *Cylinder Seals: A Documentary Essay on the Art and Religion of the Ancient Near East*. London.
- Harrell J. E., J. K. Hoffmeier & F. K. Williams 2017, "Hebrew Gemstones in the Old Testament: A Lexical, Geological, and Archaeological Analysis". *Bulletin for Biblical Research* 27/1, 1-50.
- Herrmann G. & Moorey P. R. S. 1980-1983, "Lapislazuli". *Reallexikon der Assyriologie und Vorderasiatischen Archäologie, Band 6: Klagegesang-Libanon*. Berlin-New York, 489-492.
- Herrmann G. 1968, "Lapis Lazuli: The Early Phases of Its Trade". *Iraq* 30/1, 21-57.
- Hooke S. H. 2015, *Ortadoğu Mitolojisi: Mezopotamya, Mısır, Filistin, Hitit, Musevi, Hristiyan Mitosları*. Çev. A. Şenel, Ankara.
- Majidzadeh Y. 1982, "Lapis Lazuli and the Great Khorasan Road". *Paléorient* 8/1, 59-69.
- Niederreiter Z. 2020, *Catalogue of the Cylinder Seals in the Royal Museums of Art and History I: Neo-Assyrian and Neo-Babylonian Periods (Circa 1000-500 B.C.)*. Budapeşte.
- Özdemir B. & Savrum Kortanoğlu M. 2020, "Halük Perk Müzesi'nden bir Grup Damga Mührün Değerlendirilmesi". *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 10/20, 173-203.
- Özkan S. 2010, "Kaniş'te Mühür Sanatı". Eds. F. Kulakoğlu & S. Kangal. *Anadolu'nun Önsözü: Kültepe-Kaniş Karumu/Asurlular İstanbul'da*. İstanbul, 148-153.
- Özkan S. 2022, *Eski Anadolu Mühür Sanatı*. Ankara.
- Öztürk G. 2019, "Post-Akkadian and Ur III Features on Cylinder Seals from Kültepe-Kanesh: An Iconographic and Stylistic Analysis". *Adalya* 22, 45-67.
- Roaf M. 1996, *Mezopotamya ve Eski Yakınoğu*. Çev. Z. Kılıç, İstanbul.

- Röllig W. 1980-1983, "Lapislazuli". *Reallexikon der Assyriologie und Vorderasiatischen Archäologie, Band 6: Klagegesang-Libanon*. Berlin-New York, 488-489.
- Singer I. 1983, *The Hittite KILAM Festival I. Cilt* (Studien zu den Boğazköy Texten 27). Wiesbaden.
- Straub R. 2006, *Reinigungsrituale aus Kizzuwatna, Ein Beitrag zur Erforschung hethitischer Ritualtradition und Kulturgeschichte*. Berlin-New York.
- Teissier B. 1984, *Ancient Near Eastern Cylinder Seals from the Markopoli Collection*. California.
- Uyanık H. & Morkoç A. N. 2021, "Tunç Çağı'nda Mezopotamya'da Lapis Lazulinin Temini, Kullanımı ve Önemi". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 45, 160-181.
- Ünal A. 1996, *The Hittite Ritual of Hantitaşsu from the city of Hurma against Troublesome Years*. Ankara.
- Winter I. J. 1999, "The Aesthetic Value of Lapis Lazuli in Mesopotamia". Ed. A. Caubet, *Cornaline et Pierres Précieuses: La Méditerranée de l' Antiquité à l' Islam*. Paris, 43-58.
- Wyart J., P. Bariat, J. Filippi & C. M. Stockton 1981, "Lapis-lazuli from Sar-e-Sang, Badakhshan, Afghanistan". *Gems & Gemology* 17, 184-190.